

Klasik Türk Şiirinde Yarı Kurgusal Bir Menkabe:

Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr Oğulları

Fatih UğUR

Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Ankara Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1548-8988> ROR ID: <https://ror.org/04kwvgz42>

fatihugur@hacettepe.edu.tr

Atıf Bilgisi: Uğur, Fatih. "Klasik Türk Şiirinde Yarı Kurgusal Bir Menkabe: Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr Oğulları". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 811-852. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1444200>.

Geliş Tarihi	28.02.2024
Kabul Tarihi	24.03.2024
Yayım Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kõrleme
Araştırma Makalesi	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebiyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Klasik Türk şiirinde menkabevî metinler ve bütünlüklü olarak menakıbnameler geniş yer tutar. Bir yönüyle tarihsel gerçekliğe işaret eden bu metinler, genellikle olağanüstülük motifleriyle süslenmiştir ve insanüstü özellikler gösteren kahramanların, velilerin, evliyaların yahut din ulularının öyküsünü anlatır. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda bulunan 06 Mil Yz A 3951/2 numarasıyla kayıtlı Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr'ın Oğulları isimli eser de bu tür metinlerden biridir. 248 beyitten oluşan mesnevi nazım şeklindeki manzume açık ve sade bir dille yazılmıştır. Son varaktaki bazı kısımlar tahrip olduğu için okunamayan eserin müellifi, müstensihî ve yazım tarihi belli değilse de manzumenin 42 beyitten oluşan oldukça eksik bir nüshasının XV. yüzyıl şairlerinden Derviş İvaz'ın Dâsitân isimli eserinde bir bölüm olarak yer aldığı belirtilmek gerekir. Metinde Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve sahabesi olan Cafer-i Tayyâr'ın oğulları İbrahim ve Muhammed'in Kerbela hadisesinden sonra Fırat nehri kıyısında kaçmaları, bir kadının evine sığınmaları ve ardından Yezid'in askeri tarafından öldürülmeleri anlatılmaktadır. Ancak onların öldürüldüğü sahnelerde görünen evrenin gerçeklerine aykırı eylemler gerçekleşmiştir. Metni yazma amacının okuyanı yahut dinleyeni ağılatmak olduğunu birçok beyitte vurgulayan müellif, çocukların başına gelen hadiseleri olağanüstülüklerle zenginleştirerek metni menkabeye yakın bir içerikle oluşturmuştur. Bu yazıda Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr'ın Oğulları tarihî gerçeklere ve menkabevî özelliklerine işaret eden yönleri ile incelenerek tahlil edilmiş ve manzumenin yazı çevrimi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk edebiyatı, menkabe, Ca'fer-i Tayyâr, Ca'fer-i Tayyâr oğulları, ehl-i beyt.

A Semi-Fictional Hagiography in Classical Turkish Literature:

Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr Oğulları

Fatih UĞUR

Araş. Gör., Hacettepe University Faculty of Letters Department of Turkish Language and Literature, Ankara Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1548-8988> ROR ID: <https://ror.org/04kwvgz42>

fatihugur@hacettepe.edu.tr

Citation: Uğur, Fatih. "A Semi-Fictional Hagiography in Classical Turkish Literature: Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr Oğulları". *The Journal of Ottoman Literature Studies* 32 (Temmuz 2024), 811-852. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1444200>.

Date of Submission 28.02.2024

Date of Acceptance 24.03.2024

Date of Publication 01.07.2024

Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

In classical Turkish poetry, hagiographic texts and hagiography as a whole have a wide place. These texts, which point to historical reality in a way, are generally adorned with motifs of extraordinaryness and tell the stories of heroes, saints or religious leaders who display superhuman characteristics. The work titled Hikayet-i Ca'fer-i Tayyar Ogulları (The Story of Cafer-i Tayyar's Sons), located in the Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu (06 Mil Yz A 3951/2) is one of such texts. The work, consisting of 248 couplets, was written in a clear, simple language and in mesnevi verse. However, some parts of the last folio cannot be read because they are damaged. The author, copyist and date of writing of the work are unknown. However, a very incomplete copy consisting of the first 42 couplets is included as a chapter in the work of Dervish İvaz, one of the 15th century poets, called Dasitan. In the work, it is told that İbrahim and Muhammed, the sons of Cafer-i Tayyar, the Prophet Mohammad's uncle's son and companion, escaped to the banks of the Euphrates River after the Karbala incident, took shelter in a woman's house and were killed by Yazid's soldier. However, in the scenes where they were killed, actions contrary to the realities of the visible universe took place. The author, who emphasizes in many couplets that the purpose of writing the text is to make the reader or listener cry, has created the text with a content close to legend by enriching the events that happen to children with extraordinary events. In this article, the transcription and analysis of Hikayet-i Ca'fer-i Tayyar'ın Ogulları were made and aspects pointing to historical facts and legendary features were examined.

Keywords: *Classical Turkish literature, hagiography, Cafer-i Tayyar, sons of Cafer-i Tayyar, ahlal-beyt.*

Giriş

Başlangıçtan bu yana anlatılmış ne kadar öykü varsa, her birinde insanın bizzat kendisine dair birtakım izler bulmak mümkündür. Öyle ki her anlatı, anlattığı kahramanların ardında okuyucunun yahut dinleyicinin de kendini bulduğu bir deneyim alanıdır. Nitekim anlatının belli bir toplumun ortak duygularını anlatıyor olması, öyküyü ortak bir hafızanın ürünü olmaya taşır ve böylece okur için de bir ölçüde kendini gerçekleştirme alanı oluşturur. Bu gibi durumlarda anlatılan, salt etkileyici bir hikâye olmanın ötesine geçip gerçekleşen ve deneyimlenen bir gerçeklik kazanır. Dramatik anlatılarda ise bu durum -elbette tarihî bir zeminden de besleniyor olması ihtimaliyle- daha güçlü bir edimle okuyucu karşısında çıkar. Bu nedenle zeminini tarihî olaylardan alan bazı öyküler hem ilk üretildikleri hem de ekseriyetle dinleyici tarafından tüketildikleri -ki bu bir ölçüde yeniden üretimi de beraberinde getirmiştir- dönemlerde muhataplarını etkileyen metinler olmuşlardır. Elbette anlatı, edebî bir kimlik kazandığı anda tarih sahnesinde cereyan eden olaydan çok farklı kurgusal nitelikler de kazanır. Hadisenin yeri, zamanı ve anahatları tarihle uyumlu olsa da şair/muharrir anlatısını daha ilgi çekici ve özellikle de etkileyici hâle getirmek için hadisenin aslına aykırı bazı detaylar kurgulayabilir. Bunlar pek çok zaman tarihî gerçeklikteki boşlukların doldurulması, canlı motif ve imgeler eklenmesi yahut dramatik sahneler oluşturulması biçiminde gerçekleşir.

Klasik Türk edebiyatında da yukarıda anlatılan özelliklere uygun olarak zeminini tarihten alan pek çok öykü yer alır. Bunlar kimi zaman divanlarda telmih yoluyla hatırlatılarak dinleyiciyi çok daha eski ve bilinen bir öyküye götüren küçük parçalar, kimi zamansa müstakil biçimde doğrudan hadisenin kendisinin anlatıldığı manzum veya mensur metinler olarak karşımıza çıkar. Ancak, yine yukarıda temas edildiği üzere, bu tür metinler pek çok nedenle tarihî olayın kendisinden ve görünen evrenin gerçekliğinden uzak detaylarla süslenir ve tarih öyküsünden uzaklaşarak edebî bir hikâyeye yakınlaştırılır. Menkabeler ve onların bütünlüklü olarak anlatıldığı menakıpnameler de bu türden eserlerdir.

Bilinen bir dinî şahsın, velinin yahut olağanüstülükler gösteren bir şeyhin kerametlerinin anlatıldığı menakıpnameler masal, efsane, destan gibi harikulade/olağanüstü olayların konu edildiği edebî türlerden biridir. Ancak kahramanlarının gerçek kişiler olması, zaman ve mekânın belli olması ve menkabelerin yarı mukaddes sayılarak gerçekliğine inanılması yönleriyle masal, efsane ve destandan ayrılır. Edebî kaygıdan

uzak, sade bir dille yazılır ve genellikle tek bir keramet olayı konu edilir (Ocak 2016: 60). Dolayısıyla menkabevî anlatıların pek çoğu olağanüstülük motifleriyle örülüdür.

Ahmet Yaşar Ocak (2016), menkabe tiplerini A ve B tipi menkabeler olarak ikiye ayırmıştır. A tipi menkabeler tarihî ve toplumsal gerçeklere dayanan, vaki olmuş ve belli bir tarihte ve mekânda meydana gelmiş olayların anlatıldığı menkabelerdir. Ancak amaç kahraman olan veliyi yüceltmek olduğundan, gerçek olaylar deforme edilmiştir. B tipi menkabeler ise hayalî menkabelerdir. Bunlar gerçek olaylara dayanmaz, ancak toplumun sosyal ve psikolojik yönlerini yansıtır (s. 61-62). Ayrıca bu tür hikâyeler halk hikâyesi metinleri olduğu için, pek çoğunda müellif veya müstensihle ilgili bilgi yer almaz. Meddahlar veya kassaslar tarafından anlatılan öyküler oldukları için, çoğunlukla müellifleri unutulmuş, anonimleşmiş metinlerdir (Kartal 2014: 265). Dolayısıyla bu tür metinlerde anlatandan çok anlatılana önem verilmiştir.

Bu çalışmada incelenecek olan Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr'ın Oğulları isimli anlatı zeminin tarihî gerçeklerden alınması, belli bir zaman ve mekânda geçmesi, kahramanların yüceltilmesi için olağanüstülüklerle başvurulması gibi nedenlerle A tipi bir menkabe ve müellifi, müstensihisi yahut telif tarihi belli değildir. Eser, konusu itibarıyla menakıpname özelliği göstermektedir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup eldeki kısmı 248 beyitten oluşan manzum bir metindir; ancak son varaktaki bazı beyitlerin ikinci mısraları kısmen eksiktir. Oldukça sade bir dille ve ağırlıklı olarak Türkçe kelimelerle yazılmıştır. Eserde Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, Hz. Ali'nin de ağabeyi olan sahabe Cafer-i Tayyâr'ın iki oğlunun Kerbelâ hadisesi sonrası şehit edilişleri anlatılmaktadır.

İki nüshası olduğunu tespit edebildiğimiz eserin ulaşabildiğimiz kadarıyla bütünlüklü tek nüshası Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda, Hikâye-i Ca'fer-i Tayyâr ismiyle, 06 Mil Yz A 3951/2 numarada kayıtlıdır. Bu manzume, iki metinden ve tamamı 74 varaktan oluşan bir kitabın 63a-72b varakları arasında yer almaktadır. 248 beyitten müteşekkildir. Kitaptaki ilk eser ise aynı hatla yazılmış Envârü'l-Kulûb'dur. Yazma, sırtı ve kenarları kahverengi meşinden mukavva ciltle kaplıdır. Yaprakları rutubet lekeli, şirazesini dağınık ve sonu eksiktir. Kitap 200x140 – 150x100 ölçülerinde olup her sayfada 13 satır yer almaktadır. Abadî kâğıt üzerine harekeli nesih hatla ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlıklarda ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

Eserin müellifi ve müstensihisi belli değildir; ayrıca telif ve istinsah tarihleri bilinmemektedir. Nitekim tetimme kaydının bulunması muhtemel olan son iki yaprak rutubet ve kopukluklar nedeniyle tam olarak okunamamaktadır.

Eserin bir diğer nüshası ise Dervîş İvaz'ın (XV. yy) elde tek nüshası bulunan Dâsitân (Milli Kütüphane, 06 Hk 3927/3) adlı eserinde bir bölüm olarak yer almakta ve "Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyârûñ oğlancuqların beyân ider" başlığıyla takdim edilmektedir. Ancak bu kısım 42 beyitten müteşekkil olup elimizdeki diğer nüshaya göre oldukça eksiktir. Bu 42 beyitlik manzum parça ile incelediğimiz metnin ilk 42 beyti aynıdır. Diğer yandan Dervîş İvaz'ın eserinde metin 44a numaralı varakla bitmekte, 44b varağıyla birlikte müellifin münacatta bulunduğu beyitler başlamakta ve devamında Hz. İbrahim ile Nemrut'un mücadelesi anlatılmaktadır. Bu durum, iki kısım arasındaki varakların eksik olduğunu düşündürmektedir. Nitekim 44a varağının sonundaki reddadeye göre bir sonraki beytin "yolda" biçiminde başlaması gerekirken 44b varağında başka bir beyit yer almaktadır. Elimizdeki nüshada ise takip eden beyit bu sözcükle başlamaktadır. Buna göre Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr Oğulları'nın Dervîş İvaz'ın Dâsitân isimli eserinin tam olan bir nüshasından istinsah edilmiş ve müstakil bir mesnevi olarak Envârü'l-Kulûb ile ciltlenmiş olması muhtemelse de bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Olay Örgüsü

Metin kısa bir hamdeyleye başlar, ardından insan olarak yaratılmış olmanın farkındalığı öğütlenerek doğru işler yapmak, sünnete uygun yaşamak gibi konularda kısa nasihatler verilir. Takip eden beyitlerde Hz. Peygamber'i ve ailesini sevmek gerektiğinden söz edilir. Bu kısım, asıl konuya geçiş mahiyetinde, dinleyiciyi biraz sonra anlatılacak olan öyküye hazırlamak için söylenmiş, girizgah benzeri bir amacı karşılar. Müellif, daha sonra Kerbela olayını hatırlatarak Hz. Peygamber'in ailesinin çektiği sıkıntılara değinir. Nitekim Cafer-i Tayyâr'ın oğullarının hikâyesi de Hz. Hüseyin'in şehit edilüşinden hemen sonra başlamaktadır. Dolayısıyla hikâye doğrudan anlatılmamış, anlatının öncül sebepleri de verilerek okuyucunun/dinleyicinin zihninde bir bütünlüğün oluşması sağlanmıştır.

Müellif, otuz altıncı beyitten itibaren öyküyü anlatmaya başlar. Belirttiğine göre Cafer-i Tayyâr'ın taze gül yaprakları gibi olan iki oğlu vardır; büyüğünün adı İbrahim, küçüğünün adı Muhammed'dir.

Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilifine şahit olduktan sonra korkup kaçmaya karar verirler ve Fırat nehri kıyısınca yola koyulurlar. Yol boyunca ağlarlar, kimi zaman yorgun düşüp dinlenirler. Nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bilmez hâldeyken karşılarına bir kadın çıkar. Çocuklar, kadından yardım isterler; kendilerini alıp götürmesini ve misafir etmesini söylerler. Çocukların kim olduğunu öğrendikten sonra kadın, aslında onları misafir edebileceğini, ancak kocasının Yezid'in dostu ve musahibi olduğunu, gece eve gelirse onları alıp Yezid'e götürebileceğini söyler. Oğlanlar adamın bu gece eve gelmemesini umduklarını söyleyince kadın, onları evine götürür; yemekler hazırlar ve namaz kılıp dinlenebilecekleri bir yer gösterir. Oğlanlar namazlarını kıldıktan sonra yatıp uyurlar.

Bu sıralarda Yezid, adamlarına bu iki çocuğu bulmalarını emretmiştir. Bulana on bin akçe ve bir at verecektir. Askerler oğlanları aramaya çıkar. Onların içinde, sözü geçen kadının kocası da vardır. Adam her yerde bu iki oğlanı arar ama bulamaz. Karnı acıkıp güçsüz düşünce de evine gider. Öfkeyle sağa sola vurmaya başlar, çocukları bulursa başlarını keseceğini söyler. Kadın, kocasını vazgeçirmeye çalışsa da adam dinlemez. Karısından yiyecek bir şeyler getirmesini ister. Bu sırada İbrahim uyanır ve kardeşini uyandırarak (rüyasında) Hz. Peygamber'i gördüğünü ve bu gece öleceklerini bildirdiğini anlatır. Onlar bunu konuşurken, adam seslerini duyar ve karısına bunların kim olduklarını sorar. Kadın da kardeşinin oğullarının geldiğini söyler. Adam ise bir çıra yakıp yanında karısıyla oğlanlara bakmaya gider; çocukları gördüğünde onları tanır. Çocuklar canlarını bağışlaması için yalvarırlar fakat adam karardır. Oğlanlar çaresizce ölüme razı olurlar.

Adamın siyahi bir kölesi vardır; onu çağırarak çocukların ellerini ve ayaklarını bağlamasını emreder. Köle, önce onların ellerini ve ayaklarını sıkıca bağlar fakat kim olduklarını öğrendikten sonra gözleri kanlı yaş dolar ve pişman olur. Adam, kölesinin bu işten vazgeçtiğini görünce öfkeyle bağırır ve oğluna seslenir. Ondaki oğlanların başını kesmesini ister, Yezid ne mükâfat verirse yarısını kendisine vereceğini söyler. Adamın oğlu onları öldürmeye yeltenir fakat kim olduklarını öğrenince o da vazgeçer ve kılıcını atıp kaçar. Adam, oğlunun da kendisine karşı geldiğini görünce öfkeyle kılıcını eline alır ve yalvarmasına aldırmaksızın İbrahim'in başını keser. Ağabeyinin öldürüldüğünü gören Muhammed gömleğini çıkarıp İbrahim'in kanına buladıktan ve yüzüne sürdükten sonra acı dolu sözlerle Tanrı'ya yakarır. Ardından adam onun da başını keserek her iki çocuğun

gövdelerini suya atar. Fakat her iki kardeşin de gövdeleri sudan çıkar, birbirlerine karşı yürürler. Oğlanlardan iç yakıcı sesler geldiği duyulur. Birbirlerine sarılıp sarmaşırlar; sonra tekrar suya batıp kaybolurlar.

Adam, oğlanların başlarını süngüye takarak atına biner. Olanları evin damından seyreden kadın ise gözyaşları içinde kocasına hakaretler ve beddualar eder; adamın da bugün ölmesini diler. Nitekim bu duası kabul olur; siyahi köle gelip adamın başını keser ve gövdesinden ayırıp suya atar. Ancak su adamın gövdesini kabul etmez, dışarı atar. Köle bir çukur kazıp adamın gövdesini gömer; ancak toprak da kabul etmeyerek dışarı atar.

Metnin buradan sonraki kısımları çokça yıprandığı ve eksiklikler olduğu için tam olarak okunamamaktadır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, son olarak adamı yakmış ve küllerini savurmuşlardır. Fakat yine ölmemiş olacak ki kadın, köleden onu iki kardeşi öldürdüğü yere götürüp canını almasını istemiştir. Köle de adamı döve döve o yere sürükleyip orada öldürmek istemiştir.

Tarih Kaynaklarında Ca'fer-i Tayyâr'ın Oğulları

Türkçe İslam tarihi kaynaklarında Cafer-i Tayyâr'dan çokça söz edilmişse de oğullarına dair pek fazla bilgiye tesadüf edilmemektedir. Nitekim Arap tarih yazıcıları da Cafer-i Tayyâr'ın oğulları için ihtimal dâhilindeki rivayetleri derlemiş ve bunların sıhhatini tartışmışlardır. Kaynaklara göre Cafer-i Tayyâr'ın hepsi Esmâ binti Ümeys'ten doğan Abdullah, Avn, Muhammed-i Ekber, Muhammed-i Asgar, Hâmid, Hüseyin, Abdullah Ekber ve Abdullah Asgar isminde sekiz oğlu vardır. Cafer-i Tayyâr'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Peygamber adı geçen çocukları yanına çağırarak başlarını tıraş etmiş ve himayesine almıştır. Muhammed Ekber, Hz. Ali ile beraberken Sıffin'de öldürülmüş, Muhammed Asgar ve Avn ise Kerbela gününde şehit edilmiştir (Cemâleddîn Ahmed bin Ali 1380/1961: 39-40). Kaynaklarda Muhammed Ekber'in Tüster'de, Sıffin'de veya Kerbela gününde şehit edildiğine dair kayıtlar bulunmaktaysa da Tüsterî bunların sahih rivayetler olmadığını ifade eder ve Muhammed Ekber'in şehit edilmiş olduğuna dair kayıt bulunmadığını ileri sürer. Ona göre Cafer-i Tayyâr'ın soyundan gelen ve Kerbela gününde şehit edilen Muhammed ve Avn isminde iki kişi vardır. Ancak bunlar Cafer-i Tayyâr'ın oğulları değil, oğlu Abdullah'tan dolayı torunlarıdır. Cafer-i Tayyâr'ın oğullarının akıbetlerinin bilinmezliğini özellikle vurgulayan Tüsterî, bu konuda rivayetlerin birbirine karıştığı ve Cafer-i Tayyâr'ın oğlu olan

Muhammed ile torunu olan Muhammed'in birbirinden farklı kişiler olduğunu görüşündedir (et-Tster 1435/2014: 159-161).

Metinde adı geçen kardeşlerden büyüğü İbrahım'e, inceleyebildiğimiz kaynaklarda yer verilmemiştir. Muhammed b. Cafer-i Tayyr ise Kербela gününde değil, daha önce Tüster'de veya Sıffin'de şehit edilmiş yahut Tsteri'ye göre aslında ldrlmemiştir. Öte yandan yine Tsteri'nin ve Cemleddn Ahmed'in yukarıda söz edilen görüşleri dikkate alınırđa, Kербela hadisesi sırasında şehit edilen ve Cafer-i Tayyr'ın soyundan gelen, Muhammed ve Avn isminde iki kardeş söz konusudur. Bunlar Cafer-i Tayyr'ın oğulları değil, torunlarıdır. Nitekim metinde Cafer-i Tayyr'ın oğulları olarak anlatılan iki kardeşin de Abdullah b. Cafer'in oğulları olan Muhammed ve Avn olmaları, ancak Avn'ın isminin İbrahım olarak kaydedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kaynaklarda her iki kardeşin de nasıl şehit edildikleri anlatılmaz; dolayısıyla incelediğimiz metinde tahkiye edilen hadisenin gerçeğe uygunluğunu teyit etmek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte anlatılan iki kardeşin Cafer-i Tayyr'ın oğulları değil, torunları olduğu yukarıdaki bilgiler bağlamında muhtemeldir.

Metnin Tahlili

Hikye-i Ca'fer-i Tayyr Oğulları, tarihsel gerçekliğin bir parçası olarak, büyük bir inanç ve güvenle kaleme anlınmış bir menkabe gibi görünmektedir. Müellifin öyküyü anlattığı hiçbir beyitte bunun bir rivayet, ihtimal veya olağanüstülüklerle zenginleştirilmiş bir vaka olduğuna dair ipucu bulunmaz. Her mısraı dinleyeni etkileyecek bir öykünün parçası olarak gerçekçi bir dille yazılmıştır. Bu olayın tarih sahnesinde bütünlüklü olarak nasıl cereyan ettiğini bilmek - ulaşabildiğimiz kaynaklar ölçüsünde- mümkün olmasa da anlatının olağanüstü ve gerçek dışı sonu, onun ya muhayyel bir öykü ya da menkabevleşmiş bir tarih anlatısı olduğunu gösterir.

Menkabe özelliği kazandığı noktada öykünün kimi detayları, özellikle tarih anlatılarda yer almayan motifleri dolayısıyla hikye kimliği kazanmaktadır. Üstelik Arap tarih yazıcılarının ittifakla bu olayın tarih sahnesinde nasıl cereyan ettiğinin bilinmezliğini vurgulaması, öyküde yer alan detayların birer hikye motifi olmasını kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle Hikye-i Cafer-i Tayyr'ın Oğulları'nda yer alan motifler menkabev özellikleri bakımından ele alınmaya açıktır. Bununla birlikte hikyede kimi yapılar tarih özellikler

de ihtiva etmektedir. Dolayısıyla aşağıda bu anlatı hem menkabevî ve kurgusal hem de tarihî özellikleri bakımından incelenmeye çalışılmıştır.

Eserin giriş kısmında yer alan hamdele ve kısa nasihatlerden sonra, özellikle Hz. Peygamber'in ailesinin sevilmesi gerektiği yönündeki beyitler dikkate değerdir. Bu kısım, asıl konuya geçmeden önce, anlatılacak olan öykünün önemini ve tesirini artırmak için söylenmiş gibidir:

Ahmed'i sevmek gerek hem âlini
Sevmeyenler göre andan hâlini (17)

Müellifin Hz. Peygamber'in ailesinden gelenlerin sevilmesine yönelik -kimi zaman mübalağaya da kaçan- öğütleri, şüphesiz ki İslam düşüncesindeki ehl-i beyt ve ashâb-ı kirâm sevgisiyle ilişkilidir. Nitekim bu hususta birçok ayet ve çeşitli ravilerden aktarılmış çok sayıda hadis bulunur. Kur'an'daki bir ayette ise "Resulüm sizden peygamberlik vazifesine mukabil ücret istemez; yalnız âl-i beytine meveddet (sevgi ve saygı) ister (Şûrâ, 42:23)" denilmektedir. Meveddet ayeti olarak nitelendirilen bu ayette Hz. Peygamber'in ehlibeytine karşı özel bir muhabbet ve sevgi beslemesini istediği görüşü bilhassa Şii ve ehlibeyt çevrelerinde dile getirilir (İçli 2023: 17). Bir hadiste ise Hz. Peygamber'in "Fatıma'nın sülalesinden gelenler benim ehl-i beytimdir; benim hamurumdandır. Vay onların faziletini inkâr edene! Onları seveni Allah da sever; onlara buğz edene Allah da buğz eder (Rumûze'l-Ehâdis, 126:6)" dediği kayıtlıdır. Nitekim müellif de yukarıdaki beyitte Hz. Peygamber'in ailesini sevmek gerektiğini öğütlemekte ve sevmeyenlerin sonunun iyi olmayacağını "göre andan hâlini" diyerek vurgulamaktadır. Bir başka hadiste ise "Sırat üzerinde ayağı sabit olanınız ehl-i beytimi ve ashabımı sevmekte en üstün olanınızdır (Rumûze'l-Ehâdis, 15:7)." denmekte, ehl-i beyt ve sahabe sevgisinin sırat köprüsünden geçişte yardımcı olacağına işaret edilmektedir. Yine bir başka hadisten hareketle "Ehl-i beytini sevip sayma konusunda Peygamber aleyhisselamın emrini tutunuz (Buhârî, Fezâilü's-sahâbe 12: 22)" denilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ailesini sevmek, bizzat onun emridir ve yerine getirilmelidir. Müellif de bu hassasiyetle olsa gerek, ehl-i beyti sevmeyi ısrarla vurgulamaktadır. Hatta ona göre, kişi Hz. Peygamber'in ailesini kendi anne, baba ve kardeşinden daha çok sevmelidir:

Atasından anasından yigirek
Seve oğlundan kızından tizirek (18)

Ancak bu sevgi, salt vicdani bir sevgi değil, kişinin yaşamını dñzenlemesini sağlayacak, eyleme dayalı bir sevgidir. Kişi onlara uymalı, yapmadıklarından uzak durmalıdır:

İlla sevmek aňlara uymaę durur
Anlar itmedũğini şomağ durur (19)

Nitekim Hz. Peygamber'in de Veda Hutbesi'nde "Size iki şey bırakıyorum; onlara tutunursanız kurtulursunuz: biri Allah'ın kitabı (Kur'an) biri ise ehl-i beytim (Tirmizî, Menâkıb, 31; Müsned, 3:14, 17, 26)" dediğine inanılmaktadır. Yine bir başka hadiste "Size iki şey bıraktım: Allah'ın kitabı ve ehl-i beytim. Kim ona tabi olursa hidayet üzere olur, kim de ayrılırsa dalalete dñřer (Rumûze'l-Ehâdis, 144:5)" dediği rivayet edilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendisinden sonra insanların doğru yolda kalmaları için Kur'an'ı ve gerektiğinde kendilerine uyulsun diye ehl-i beytini bıraktığına inanılmıştır. Bu hadislerle yukarıdaki beyit doğrudan örtüşmektedir. Müellif de bu hususa dikkat çekerek "Onları sevmek, onlara uymaktır; yapmadıklarını yapmamaktır" demekte ve ehl-i beyt sevgisinin pratiğini de öğütlemektedir. Öte yandan bu düşünceler, metnin çeşitli yerlerinde de defalarca vurgulanmakta, Hz. Peygamber'in ailesini seven ve koruyan herkesin cennette mükâfatlandırılacağı, onlara zarar verenlerin ise cehennemde yargılanacağı anlatılmaktadır. Bu düşüncelerin ardında ise "kutsal soy" veya "kutsal aile" düşüncesinin yatıyor olması muhtemeldir.

Klasik Türk edebiyatında ve dinler tarihinde peygamber ailelerinin de geldikleri soy bakımından bir kutsiyete sahip olduklarına dair pek çok ipucu bulmak mümkündür. Nitekim bu türden bir "kutsal aile" düşüncesi, yalnızca İslam'a özgü bir inanış değildir. Çeşitli kültürlerde, inançlarda ve mitolojilerde de bu düşüncenin izlerine rastlanır. Mircea Eliade (2022), bunu kraliyet düşüncesiyle ilişkilendirerek açıklar. Örneğin Avrupa'da, Cermen kabilesinde krallık kutsal bir kökene ve niteliğe sahiptir; kral, halkla tanrılar arasında yer alan "karizma sahibi" bir aracıdır. Bu düşünce Hristiyanlığın kabulünden sonra bile değişmemiş, hatta kilise tarafından Hristiyanlığın kutsal tarihiyle bütünleştirilmek istenmiştir. Örneğin kraliyet soyu Nuh Peygamber'in oğluna bağlanmaya çalışılmıştır (s. 124-125). Bu tür düşünceler Hz. Peygamber'den sonra İslam toplumunun yöneticisinin belirlenmesinde de kendini göstermiş ve büyük ölçüde siyasi nedenlere

bağlı olarak halifelik kurumu Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere bağlanmak istenmiştir.

Yukarıda verilen bilgilerin yanında, ehl-i beyt kavramının teolojisini inceleyen Yaşar Özdemir (2014: 42), Hz. Peygamber ve ehl-i beytin Hz. Âdem'den önce yaratıldığı yönündeki rivayeti değerlendirerek şu düşüncelere yer vermiştir:

Görüleceği üzere Ehl-i Beyt kapsamı içerisinde zikredilen kişilerin mitolojik bir biçimde ilahi vahyin de belirttiğinin aksine ilk insandan da önce yaratıldıkları iddia edilmiştir. Bununla da kalmayıp bu kutsal ailenin yaratılışın, daha dünya var edilmeden önce takdir edildiği ve bu minvalde de aileyi oluşturan şahısların ilahi bir tayinle evlenerek kutsal aileyi vücuda getirdikleri iddia edilmektedir. Siyaseti dinin hizmetine sunmayan zihniyetler bir süre sonra dinlerini, inançlarını siyasi düşüncelerinin hizmetine sunmaya mâhkum olmuşlardır. ... Tam olarak bu konuyla ilgili yapılan bir değerlendirmede Hint ari fikirler, Manilik, Kam Dini gibi İslam öncesine ait inanç ve düşüncelerin, İslam sonrası dönemde de devam ettirildiği, hatta bu fikirlerde bulunan, seçkin (kutsal) bir ilah ailesinin bulunduğu, bu ailenin sulbünden ilahi nurun nesilden nesile intikal ettiği ve beklenen Mesih'te son bulduğu inancı vurgulanarak bizdeki Ehl-i Beyt algısının da İslam'ın kabulüyle birlikte bu inancın biraz da farklılaşarak devam eden formu olduğu yorumu yapılmaktadır (s. 42).

Yukarıda verilen nedenlerle doğrudan ilişkili olarak, Hz. Peygamber'in soyundan gelen veya onunla akraba olan insanların da belli bir kutsiyete sahip olduğuna inanılmıştır. Manzumede de bu hususa çok defa işarette bulunulduğu görülür. Nitekim öyküde, çocukların Hz. Peygamber'in ailesinden geldiği sıklıkla vurgulanır. Örneğin, oğlanları öldürmek isteyen adam, bu eylemi gerçekleştirmek üzere önce köleyi çağırır fakat köle, onların kim olduklarını öğrenince öldürmekten vazgeçer. Ardından oğluna, çocukları öldürme emri verir fakat oğlu da onların kim olduklarını öğrenince öldürmez. Her fasılda, çocuklar birbirine yakın cümlelerle kendilerinin kim olduklarını açıklar ve mensup oldukları aileyi özellikle vurgularlar; onlar Hz. Peygamber'in ailesinden gelmektedirler. Onların canını bağışlamak, cenneti kazanmaktır; öldürmek ise Allah'a isyan etmektir:

Biz Muḥammed Muştafâ'nun âliyüz
Yir göği yaradananın kılıyuz (154)

Biz iki ma'şüm ğarīb ü miskīne
Kıymaz iseñ ger Muħammed 'ışkına (156)

Cennet ü dīzār vire Tañrı size
Dünye aħret kardaş olasın bize (157)

Ger bizi sen şimdi katl eylesin
Tañrı'ya 'aşı olursın bilesin (158)

Hem Muħammed kılmaya řefā'ati
Hař te'ālānuñ ola hışmı katarı (159)

Yine öykünün devamında, kendilerini öldürmeye çalışan oğula şunları söylemişlerdir:

Hasan [u] Hüseyin'üñ cāncuķları
Ca'fer-i Tayyār'üñ oğlancuķları (180)

Bellü bil bizüz āli Muħammed'üñ
Hem güli hem bülbüli Muħammed'üñ (181)

Kim bize itmez ise cevır ü cefā
Kılısar yarın řefā'at Muřtafā (182)

Girişte, ehl-i beyt sevgisinin öğütlendiği beyitlerden sonra müellif, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in çektiği sıkıntılarını kısa fakat oldukça dramatik bir üslupla anlatır ve öyküsüne başladığını belirten bir beyte yer verir:

Diyeyin uş başladum bir dāstān
Oda yaşsun diñleyeni dostān (28)

Müellifin de belirttiği üzere bu hikāyenin anlatılmasındaki asıl amaç, açık biçimde dinleyiciyi vicdanen ve derinden etkilemektir. Nitekim takip eden beyitlerde de bu amaç sıkça vurgulanmıştır. Ona göre bu olay son derece can yakan ve iç acıtan bir olaydır. Tıpkı klasik mesnevilerdeki sebab-i telif bölümlerinde olduğu gibi, eserin yazılış amacını ifade eden bu beyitleri işiten dinleyici de öyküyü dinleyerek dertli değilse dahi dertlenmeli ve ciğeri dağlanmalıdır:

Katı göynüklü haberdür bu haber
Öz göyünci yok buña beñzer haber (30)

Dertlülerüñ derdi artsun ağlasun
Kimi âh idüp kimisi iñlesün (31)

Derdi olmayana derd bağışlasun
Yağsun ol cânın cigerin tağlasun (32)

Muştafâ ehli sözidür bu sözüm
Söylemege nideyin göyner özüm (33)

Bâri dimekden budur maşşüd i yâr
İşidicek ağlayasın zâr u zâr (34)

Müellif otuz altıncı beyit itibariyle öyküsüne başlamakta, bu beyitte akan gözyaşlarının kişiyi cehennem ateşinden kurtaracağını belirtmektedir. Ardından otuz dokuzuncu ve kırkıncı beyitlerde Ca'fer-i Tayyâr'ın oğullarından söz ederek çocukların adlarını vermektedir:

Derdüñe dermân ola kırtulasın
Tamu odından hem âzâd olasın (36)

Ca'fer-i Tayyâr'ıñ oğlancukları
Ol iki nâ-reste gül yaprakları (39)

Ulusınuñ adı İbrâhîm anuñ
Kişisinüñ adı Muhammed anuñ (40)

Öykünün girişinde müellifin, çocukların gençliklerini özellikle vurguladığı görülmektedir. Burada, anlatıda yer alan kişilerden İbrahim ve Muhammed'in dışında yalnızca Yezid'in adının verildiğini de belirtmek gerekir. Bunun muhtemel nedeni, öykünün tarihsel gerçekliği içerisinde diğer şahısların isimleri bilinmeyen yahut çok önemli sayılmayacak kişiler olmasıdır. Diğer yandan metnin doğrudan kurgu olması ihtimalinde, tipik özellikler gösteren diğer kişiler, kurgusal yapı içinde iki kardeşin dramatik öyküsünü güçlendirmek için vardır. Nitekim müellifin amacı tarihi bir olayı aktarmak, dikkat çekici bir olayı nazma çekmek yahut estetik metin kurgulamak değil, doğrudan

doğruya okuyucuyu derinden etkileyecek bir hikâye anlatmaktır. Bu nedenle diğer şahıslar salt “iyi”nin veya “kötü”nün sembolüdür.

Öyküye göre çocuklar Kerbela olayı sırasında Hz. Hüseyin’in şehit edilmesinden sonra korkup kaçarlar ve Fırat nehri kenarı boyunca giderler. Burası, öyküyü bir tarih anlatısına yaklaştıran güçlü bir gerçeklik taşır. Mekân gerçektir ve maceranın ilk kısmı bu gerçek mekânda cereyan eder. Kahramanlar ise henüz menkabevî olağanüstülükler kazanmamıştır. Burada klasik menkabevî eserlerde ve destansı metinlerdeki gibi korkusuz ve cesur kahramanlar değil, insani duygular taşıyan iki küçük çocuk vardır. Çokça ağlamakta ve dertlenmektedirler:

Yolda giderken iderlerdi ğiri
Âh-ı derd ile giderdi her biri (44)

Şarmaşup birbirine ağlaşdılar
Niçe kerre uşşı gidüp düşdiler (45)

Müellif, amacına uygun olarak metin boyunca öyküye daha dramatik bir hava vermek için ağlamakla ilgili kavramları sıkça kullanır. Çocukların gençliklerini ve masum oluşlarını da defalarca vurgulayarak metin boyunca dinleyeni derinden etkileyecek bir atmosfer oluşturur. Yolda gördükleri kadına yalvarmaları ve kadının onlara merhamet duyması ise çocuk ve kadın arasındaki bağı pekiştirmekte ve söz konusu atmosferi desteklemektedir. Elbette burada, öykünün bu kısmına kadar anlatılan hadisenin ne kadarının tarihî zeminden beslenerek oluşturulduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Daha sonra çocuklar köle ve adamın oğlu tarafından öldürölmek istense de onlar bu işten vazgeçer. Sonrasında adam, çocukların başlarını kendi elleriyle keser. Bu kısımlar da oldukça dramatik bir üslupla anlatılır. Değinilmesi gereken bir başka husus ise, çocukların idam şeklinin neden başlarının kesilmesi şeklinde olduğudur. Adam, çocukların herhangi bir şekilde öldürölmelerini değil, özellikle başlarının kesilerek öldürölmelerini ister; görevlendirdiği kişiler bu eylemi gerçekteştirmekten vazgeçince de çocukların başını bizzat kendisi keser ve süngüye takar. Metinde de açıkça belirtildiği üzere adam, çocukların başlarını kesip Yezid’e götürecektir ve mükâfatını alacaktır:

Başñuz kesüp Yezîd'e ilteyin
On biñ aqça bir eyü at alayın (136)

Öte yandan, "baş kesme" eyleminin, öykünün cereyan ettiği varsayılan dönemlerde (M.S. 7. yy) bir ceza olarak uygulanması olarak yaygın bir gelenektir. Hasan Taşkiran (2021) konuyla ilgili yazısında, "halifelik otoritesine başkaldırış asinin öldürülmesi" karşılığında verilen bir ceza olarak baş kesme hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

Suç u işleyenlere yönelik uygulanmış bir ceza yöntemi olan baş kesme hadisesi zamanla sembolik bir hale gelmiştir. İslam dünyasında bunun ilk örneklerini Abbasilerde müşahade etmek mümkündür. Abbasi halifeleri kendi iktidarlarına veya Sünni İslam anlayışına yönelik eylemlerde bulunan asileri cezalandırmak için başlarını kestirmişlerdi. Abbasi halifeleri, düşmanlarına ve topluma ibret olması hatta gelecek nesillere aktarılması için asilerin kesik başlarını sergiledikleri bir müessese kurmuşlardı. Resmi görevlileri olan bu teşhir müzesine "Hızânetü'r-Ru'ûs" (Başlar Hazinesi) denilmiştir (s. 289).

Onları öldüren adamın gözünden bakınca çocuklar, Yezid'in iktidarına karşı gelen asiler tarafında yer almaktadırlar. Dolayısıyla içinde bulunduğu kültürün tesiriyle onları, başlarını kesmek suretiyle öldürmeyi; kesilen başları da Yezid'e götürerek hem uygulamayı tamamlamayı hem de mükâfatını almayı düşünmüş olmalıdır.

Öykünün bu kısmına kadar, nispeten gerçekçi bir dille, vaki olmuş bir tarih hadisesi gibi anlatılan olay, buradan sonra menkabevî bir kimlik kazanır. Çocukların başını kesen adam, onların gövdesini suya atar fakat bedenler sudan çıkıp birbirlerine sarılırlar, sonra yeniden suya dönerler:

T[unıgeldi] ol iki gevde hemân
Birbirine karşı yürüdi revân (210)

Ol iki gevde arasından kıtı çok
Dürlü dürlü geldi âvâzlar kıoyuk (211)

Şarmaşup birbirine şarıldılar
Şuya batup şoñra ğâyib oldılar (212)

Bu kısım, çocukların öldürülmüş olmasını kabullenemeyen yetişkin zihninin ürünü gibidir. Onlar, her şeyden önce küçük, masum çocuklardır. Böyle zalimce bir ölüm, onları mukaddes bir mertebeye

eriştirecektir. Dolayısıyla hayatları herkes gibi son bulmayacak, ilahi bir nitelik kazanacaktır. Diğer yandan bu çocuklar Hz. Peygamber ile akrabadır; dolayısıyla kutsal bir kana mensuplardır. Nitekim metnin bazı bölümlerinde onların kanının kutsallığına işarette de bulunulmuştur. Örneğin adam, önce İbrahim'in başını keser, bunu gören kardeşi Muhammet, kendisini öldürmeden önce ağabeyinin kanına yüzünü sürmek ister; gömleğini çıkarıp ağabeyinin kanına bular ve bu kanı da yüzüne sürer. Bu eylem, bir sevgi gösterisi olarak sunulur. Öte yandan onları korumak isteyen kadın da öldürüldüklerini görünce kocasına şöyle demiştir:

Didi beni koyıvirgil varayım
Anlaruñ kanına yüzüm süreyim (224)

[U]laşuban yatayın ol kanına
Gel beni bi'llâh koyuvir sen yine (225)

Adam karısına niçin bunu yapmak istediğini sorunca, kadın şu cevabı verir:

Didi her kime kim anlaruñ kanı
Degse yanmaz tamuya hergiz canı (227)

Bu beyitler, çocuklarının geldiği kutsal aile kanını temsil etmekte gibidir. Daha önce ifade edildiği üzere, onlara duyulacak güçlü bir sevgi (ehl-i beyt sevgisi) kişiyi cehennem ateşinden kurtaracaktır. Bu sevginin "kana yüz sürmek" olarak eyleme dökülmesi ise doğrudan çocukların geldiği soya işaret etmektedir. Sema Özveren'e (2018) göreysel veli/evliya sayılan kutsal kişiler doğrudan kutsal kan taşımazlar; ancak geldikleri soy nedeniyle ailelerindeki kutsallık çocuklara da geçmektedir (s. 349). Aynı düşünceye eski Türk hukuk sisteminde de rastlanır. Hakanlık yetkisini Gök-Tanrı'dan alan kağanın ailesi de kutsal sayılmış, kanlarının akıtılması yasağı Türkler Müslüman olduktan sonra da devam etmiştir; çünkü onların kanları kutsal kabul edilmiştir (Arslan 1990: 231).

Öykünün buradan sonraki kısmı menkabevî nitelik kazanarak olağanüstü özellikler gösterir. Bu, elbette kendiliğinden oluşan, üreticinin (yazan veya söyleyen) kendiliğinden veya ilham yoluyla aktardığı bir bilgi yahut motif değildir; bundan çok daha ötede, belli bir amacı vardır: Öykünün dramatik sürecini pekiştirmek. Aslında anlatıcı,

daha en başında anlatısının ne kadar iç acıtan bir “olay” olduğunu söyler. Anlatı boyunca gerçekçi bir tarihsel anlatı gibi sunulan olayın son kısımda olağanüstüleşmesinin nedeni ise “anlatılanın” ne kadar dramatik olduğunu “ilahi detaylarla” süsleyip dinleyiciyi ikna etmektir. Nitekim anlatı, doğrudan tarihsel gerçekliği olan bir hadiseyse bile, manevi yönüyle bakıldığında iki masum çocuğun öldürülmesi neticesinde, katillerinin Tanrı tarafından cezalandırılmış olması elbette mümkündür; ancak anlatıcı bununla yetinmez, masumların öldürülmüş olmasını olağanüstülüklerle süsler. Burada, başı kesilen çocuklarının “masum” bedenlerinin sudan çıkıp birbirlerine sarılmaları öykünün dramasını kuvvetlendirir; çünkü onlar yaşları ve nitelikleri nedeniyle masumdur. Herkes gibi öldürülüp yok olmaları dinleyiciyi de belli bir “tamamlanmamışlık” hissine sevk edecektir; burada, tamamlanmayı sağlayan ise onların bedenlerinin sudan çıkmaları, birbirlerine sarılmaları ve iç yakıcı sesler çıkarmalarıdır. Başları olmayan bedenlerin hareket etmesinin imkânsızlığı bir yana, ne şekilde duyanların içini yakan sesler çıkardıkları açıklanmaz. Nitekim burada, görünen evrenin gerçekliğinin bir hükmü de kalmamıştır; müellife göre bu durum mümkündür, Tanrı'nın emriyle gerçekleşmiş ilahi bir gerçekliktir ve aynıyle vaki olmasının önünde hiçbir engel yoktur. Dinleyici hem bu masum çocukların başlarına gelen acı verici olay hem de Tanrı'nın onlara tanıdığı “olağanüstü” ayrıcalık karşısında hararetle gözyaşı dökebilecektir.

Öte yandan katilleri olan adamın başına gelen ölümse “kötünün cezasını bulduğu” masalsı bir örüntüyle anlatılır. Buna göre adam öldürülerek toprağa gömülür, toprak kabul etmez; suya atılır, su kabul etmez; yakılır ve külleri havaya savrulur; ancak metnin tahrip olmayan kısmından anlaşıldığı kadarıyla bu da işe yaramaz. Burada, masum kanı döken tipik “zalim” kişinin bedeninin dört unsurdan hiçbiri tarafından kabul edilmemesiyle “kötülüğünün” cezasının pekiştirildiği görülür. Başka bir ifadeyle vücut ve mevcut (cisimleşmiş bütün varlıklar), eski inanışa göre hava, ateş, su ve toprak olmak üzere dört unsurun bileşimidir (Karlığa 1991: 149-150). Varlığa “insan” hüviyetini verense bu unsurlara ilaveten ruh sahibi olmasıdır. Öldürülen “kötü adam” ise artık ruhundan ayrılmış salt bir bedendir. Onu yok etmek için kullanılan yöntemlerin hiçbiri bir işe yaramaz; çünkü kendi bedensel bütünlüğünü sağlayan unsurlar dahi, yaptığı acımasız eylem karşısında ona mukavemet göstermektedir. “Toprak” onu istemez, “su” onu kabul etmez. Anlaşıldığı kadarıyla bedenini “ateş”te yakıp külleri “hava”ya savururlar; ancak bu unsurlar da onun karşısındadır. Ancak metnin son

kısımları tam olarak okunamadığından, adamın tekrar dirilişinin, öykünün kendi içindeki evreni dâhilinde nasıl mümkün olduğu anlaşılmamaktadır. Nitekim adam, karısının tavsiyesi üzerine çocukları öldürdüğü yere götürülmüş ve muhtemelen burada öldürülebilmiştir.

Sonuç

Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr Oğulları isimli eser eldeki kısmı 248 beyitten müteşekkil, mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve menkabe özellikleri gösteren manzum bir metindir. Müellifi ve müstensihi belli olmayan eserin bütünlüklü olan tek nüshası vardır. Oldukça eksik bir başka nüshası ise Dervîş İvaz'ın Dâsitân isimli eserinde bir bölüm olarak yer almaktadır. Bu durum, metnin Dervîş İvaz'ın eserinden alınmış olabileceğini, ancak Dâsitân'da metnin devamının bulunduğu varakların kaybolduğunu düşündürmektedir. Sade, açık bir dille yazıldığı görülen eserin üslup ve dil kullanımı bakımından XV. yy. Türkçesinin özelliklerini taşıdığı görülmekte olup yer yer (ur- fiilinin vur- biçiminde yazılması gibi) sonraki yüzyıllara ait dil özelliklerine de rastlanmıştır.

Klasik Türk edebiyatında menkabeler, görünen evrenin gerçeklerine aykırı eylemlerin anlatılmasıyla olağanüstülük ihtiva eden metinlerdir. İncelediğimiz manzum hikâye de bu tür metinlerdendir. Giriş ve gelişme bölümleri kısmen gerçeğe yakın bir üslupla anlatılmışsa da gerçek dışı olayların gelişmesiyle metin, gerçekten ziyade kurguya yaklaşır.

Metinde anlatılan olayın zemini tarihten alınmıştır. Ancak İslam ve Arap tarihinde bahsi geçen Kerbela hadisesinin bir uzantısı olarak anlatılan hikâyenin tarihi metinlerde bütünlüklü bir kaydına tesadüf edilmemiştir. Üstelik kaynaklar Kerbela hadisesinde Cafer-i Tayyâr'ın oğullarının değil, torunlarının öldürüldüğü yönünde birleşmekte; ancak bu konuda rivayetlerin eksikliğini belirtmektedir. Dolayısıyla hikâyede anlatılan kurgusal unsurların sonradan eklendiğini düşünmek mümkündür. Nitekim eser, menkabe türünde bir metin olduğu için olağanüstülük motifleriyle örülüdür. Giriş kısımları daha tarihsel ve gerçekçi bir izlek üzerine kuruluyken metnin devamında görünen evrenin gerçeklerine aykırı pek çok eyleme yer verilir ve eser tarihî gerçeklerden sıyrılarak menkabe hüviyeti kazanır. Üstelik müellif bir tarih metni değil, dinleyiciyi etkilemesi ümidiyle dramatik bir metin yazmıştır. Birçok beyitte bu metni yazma amacının okuyanı, dinleyeni ağlatmak olduğunu özellikle vurgulamıştır. Böylece insanlar çokça

ağlayacak ve cehennem ateşinden kurtulacaktır. Müellif bu amaca yönelik olarak yine pek çok dramatik unsurdan faydalanmıştır. Özellikle çocukların Hz. Peygamber'in ailesine mensup olduğu düşüncesi pek çok beyitte vurgulanarak, onların kutsal bir kandan gelmeleri ve masumiyetleri üzerinden anlatının dramatik ve trajik yönü güçlendirilmiştir. Buna bağlı olarak müellif, çocukların öldürüldüğü ve katillerinin cezasını bulduğu sahneleri olağanüstülüklerle güçlendirerek metnin etkileyiciliğini artırmıştır.

Çeviriyazılı Metin¹

(64a) Hikâyet-i Ca'fer-i Tayyâr'ın Oğullarıdır

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Hamdüli'llâh Hağ te'ālā biz² kılın
Ümmet itdi Muştafā'ya ber-güzin

2. Hamdüli'llâh çok şükürler ol Kerim
Ümmet itdi aña bizi ol Rağim

(64b) 3. Rağmetinden bizi insân eyledi
Luğf idüp ol ehl-i imân eyledi

4. Rağmetinden virdi diller söylerüz
Gice gündüz kendüyi zıkr eylerüz

5. Bundan özge luğf ola mı hiç saña
Seni insân eyledi añlasaña

¹ Yazı çevrimi yapılırken harekeye bağlı kalınmış, ancak vezin ve anlam üzerinden kimi düzeltmeler yapılmış ve aparatta gösterilmiştir. Yapılan düzeltmelerde ve nüsha farklarında Y. kısaltması yazı çevrimi yapılan nüshayı, D. kısaltması ise Derviş İvaz'ın *Dâsitân* isimli eserini karşılamaktadır. *Dâsitân* için İlhan'ın 2019'da tamamladığı yüksek lisans tezinde yer alan yazı çevrimi incelenmiş, ancak yeniden gözden geçirilmesi gereken yerler olduğu düşünülerek nüsha farkı için el yazması metin kullanılmıştır.

² biz: bir, D.

6. Taş ağaç hayvān yaratmadı seni
Ġayretüñ yok bilimezsın hiĉ seni³
7. Kanı ğayret kanı nāmūs kanı ‘ār
Geĉdi ‘ömrüñ bilmedüñ seni i yār
8. Ġayretüñ var ise gel⁴ merdāne ol
‘Iřķ odına yaķ seni pervāne ol
9. Ol ħabībe ümmetüz dirüz hemān
şöyle ğāfil mi yürür ümmet olan
10. Ümmetinüñ sünneti olur işi⁵
Kanı var mı sende sünnet iy kişi
11. Hāşe li’llāh hāşe li’llāh⁶ bid‘ati
Sevmez anı dutmaz añun ümmeti
12. Gice gündüz ‘ādeti bid‘atlerüz
Yine dönüp aña ümmetüz dirüz
13. Bir ulu řultān da⁷ virdi Hāķ saña
Zi‘ināyet fazl-ı raĥmetdür saña
14. Bir ulu server durur hiĉ mişli yok
Ol Muĥammed-i Buĥārī şübhe yok
15. Añları sevmek gerekdür imdi sen
Cān u dilden uyasın hem aña sen
- (65a) 16. Dersin anı severin bu dil ile
Liki cānuñ dünyā bāzārıyla

³ hiĉ seni: sen anı, D.

⁴ gel: ø, D.

⁵ sünneti olur işi: sünnet olur her işi, D.

⁶ hāşe li’llāh hāşe li’llāh: hāşe hāşe li’llāh, D.

⁷ řultān da: řultān ki, D.

17. Aḥmed'i sevmek gerek hem ālini
Sevmeyenler göre andan ḥālini
18. Atasından anasından yigirek
Seve oğlından kızından t̄zirek⁸
19. İlla sevmek añlara uymak durur
Anlar itmedüğünü ḳomaḳ durur
20. Gel berü aç gözünü diñle i yār
Her ne dirsem saña gerekdür i yār
21. Ḥaḳ te'ālā Muştafa'yı dünyeye
Viribidi seni da'vet eyleye
22. Çekdi bunda dürlü dürlü zaḥmeti
Tā ki sen bulmağičün çok raḥmeti
23. Anuñ evlādı neler çekdi neler
Kerbelā'da ne ağular yutdılar
24. Şāh Ḥüseyn'ün fūrḳatin mi diyeyin
Ya Ḥasan'ün derdine mi yanayın
25. Ḳanḳı birin diyeyin bu dertlerüñ
Ḳanḳı birin yanayın bu odlaruñ⁹
26. Ḥasan'ün ağular içüp¹⁰ öldüğün
Ya Ḥüseyn'ün şusuzın cān virdüğün
27. Ḥasretüñ hıç ḥadd ile pāyānı yok
Fūrḳatüñ hıç vaşfı vü oranı yok
- (65b) 28. Diyeyin uş başladum bir dāstān
Oda yaḳsun diñleyeni dostān

⁸ t̄zirek: yigirek, D.

⁹ Bu beyit metinde iki kez yazılmış olup müstensih hatası olduğu düşünülmüştür.

¹⁰ ağular içüp öldüğün: aḡu içüben öldüğün, D.

29. Katı göynüklü haberdür bu haber
Öz göyünci¹¹ yok buña beñzer haber
30. Dertlülerüñ derdi artsun ağlasun
Kimi āh idüp kimisi iñlesün
31. Derdi olmayana derd bağışlasun
Yaşsun ol cānın cigerin tağlasun
32. Muştafā ehli sözidür bu sözüm
Söylemege nideyin göyner özüm
33. Bāri dimekden budur maqşūd i yār
İşidicek ağlayasın zār u zār
34. Tā ki gözüñden aķa bir kaķre yaş
Yā ĥo¹² bağruñda bite bir kara baş
35. Derdüñe dermān ola kırtulasın¹³
Tamu odından hem¹⁴ āzād olasın¹⁵
36. Tut kulağüñ cān ile diñle bunu
Yarlığasun Ĥaķ bunu dinleyeni
37. Kerbelā'da çün Yezīd'üñ leşkeri
İtdiler şehīd Ĥüseyn-i serveri
38. Ca'fer-i Tayyār'üñ oğlançukları
Ol iki nā-reste gül yapraķları
39. Ulusınuñ adı İbrāhīm anuñ
Kiçisinüñ adı Muħammed anuñ

¹¹ göyünci: göyündürür, D.

¹² yā ĥo: yāħuz, Y.

¹³ kırtulasın: kırtulayın, D.

¹⁴ hem: yarın, D.

¹⁵ olasın: olayın, D.

40. Korkdılar ditreşüben ağlaşdılar
Leşker¹⁶ içinden çıkuban kaçdılar
- (66a) 41. Dutuban Furât kenârın gitdiler
Ġurbet odına yanup dutuşdılar
42. Birbirinüñ yüzçügezine bakar
Tırmayup ha gözleri yaşı¹⁷ açar
43. Yolda giderken iderlerdi ġirî
Âh-ı derd ile giderdi her biri
44. Şarmaşup birbirine¹⁸ ağlaşdılar
Niçe kerre uşşı gidüp düşdiler
45. Gâh yürürler gâh tıururlar diñlenüp
Dört yaña bakardı anlar dañlanup
46. Neyleyüp nidesini bilmez olar
Kancaru gidesini bilmez olar
47. Nâ-gehân bir devleti kaddi yüce
Şuya çıkdı bir hatun gör kim nice
48. Gördi anda ol iki ma'sûmları
Ayuñ on dördi şanayduñ yüzleri
49. Göz kamaşur bakmağa yüzlerine
Şâh-ı 'âlem kul ola sözlerine
50. Çünkü hatunı olar gördi hemân
Ağlaşuban didiler kim el-amân
51. Didiler iy bahtulu hatun bizi
Nola alup bilece gitseñ bizi

¹⁶ leşker: 'asker, D.

¹⁷ Gözleri yaşı: gözlerinden yaş, D.

¹⁸ birbirine: biribirine, Y.

52. Gel bizi alup konucağ idine
Bizi koyup gitmegil bunda yine
53. Döndi ol hatun bulardan şordı hâl
Niredensiz noldı size vaşf-ı hâl
- (66b) 54. Kimüñ aşlı neslisiz bilsem ‘aceb
Sizi gördüm hâlüm oldı key ‘aceb
55. Yandı içüm göricek sizi benüm
Key göyüñdi size bu özüm benüm
56. Didi anlar biz iki řardařlaruz¹⁹
Ca ‘fer-i Tayyâr’uñ oğlanlarıyuz
57. ‘Ammüm oğlı Hüseyñ’üñ başını
Kesdiler yire döküben şanını
58. Kaçduğ uş leşker içinden çığduğ
Bunda geldük bilmezüz biz nolduğ
59. Dest-gîr ol gel bize eyle meded
Bizi koyup gitme şöyle bî-meded
60. Gel kerem eyle bizi al bile git
Rađmet itsün Hağ saña cennâta git
61. Çünkü hatun diñledi bu sözleri
Âh idüben eyledi şatı ğirî
62. Hatuna bağup olar da ağlaşur
Yalvaruban dört yanına şarmaşur
63. Didi hatun iy ciger-pâreleri
Yüregüme urduñuz yaraları

¹⁹ şardaşlaruz: قَرْدِيشْلَرُزْ. Y.

64. Ulu aşluñuz Muḥammed ḥaḳḳıçün
Ḥāşa ben sizi koyup gide midüm
65. Lık erüm ol Yezîd'ün kavmidür
Dostıdur anuñ muşâhib yâridür
66. Korkaram bu gice eve gele ol
Dutup ilte sizi ol mel'ûna ol
- (67a) 67. Oda yaḳasız beni siz ḳatı çok
Ḳıyamazam ben size Tañrı ṭanuk
68. Didiler Ḥaḳ'dan umaruz bu gice
Eve gelmeye ola ki bu gice
69. Aldı ḥatun bunları girdi yola
Gör ki taḳdîr-i ilâhî ne ola
70. Eve girdi hoş döşekler döşedi
Añlarunçün gör ne ihsân işledi
71. Dürlü dürlü çok yimekler eyledi
Cânını anlara bulsa viredi
72. Didiler bize ta'âm ḥâcet degül
Ağular yutduk yimek ḥâcet degül
73. Lık bize gösterivir bir mekân
Eyleyelüm kendümüz anda nihan
74. Ağlayalum anda kılalum namâz
Eyleyelüm Ḥaḳḳ ile nâz u niyaz
75. Anlara gösterdi bir ḥalvet ol
Ḳıldılar anda namâzı ḳatı bol
76. Şoñra bir pâre yatup uyudılar
Ya'nî düşmândan kaçup ḳurtuldılar

77. Bu yaña diñle Yezîd'üñ hâlini
Neyledi nitdi işit aĥvâlini
78. Kavmine çağırdı tiz tırmañ duruñ
Yollara âdem şaluñ ata binüñ
79. Anları tutup baña tiz getürüñ
Dört yaña hiç kimse ħalmañ çapınuñ
- (67b) 80. Her kim anları dutuban getüre
Ulu idem hoş ħatumda otura
81. On biñ aĥçe daĥı bir at vireyin
Ni'met ile ben anı tıoyurayın
82. Bunu işitdi Yezîd'üñ leşkeri
Ķılıç alup ata bindi her biri
83. Bindi ol ħatunuñ eri de bile
Diler anları getüreydi ele
84. Giceye dek depdi atın bulmadı
Ķatı tırıldı vü hiç açılmadı
85. Ķarnı açdı güç ħalmadı yu hiç
Ķatı ħaĥıdı evine döndi piç
86. Nâ-gehânī geldi ol mel'un pelîd
Ķapu ħaĥdı didi açuñ tiz be-cîd
87. Durdı ħatun bunları aldı hemân
Ķoydı bir ħücreye eyledi nihan
88. Döndi geldi evine ħapu açar
Lîk gözleri yaşı durmaz aĥar
89. Eve girdi urdı külâhın yire
Şanasın dönmiş idi yavuz dîve

90. Geh kızarur geh şararur kararur
Dürlü dürlü hâle gelür bozarur
91. Kakıyup geçdi oturdu bir yire
Çapınurdu dört yanına kim vura
92. 'Avratı didi ki nolduñ sen bugün
Böyle gördüğüm yoğ idi gayrı gün
- (68a) 93. Didi bugün ol Hüseyn'ün kanını
Yire dökdük aldük anuñ cânını
94. İki oğlanlar kaçırduğ çeriden
Çıkdı gitdi bilmezüz hiç nireden
95. Bize didi ol Yezîd her kim baña
Getürürse anları bilsün aña
96. On biñ aqçe bir eyü at vireyin
Dağı artuğ ni 'mete toyurayın
97. Uş bugün ardınca oldum anlaruñ
Bulsadum kanın içerdüm anlaruñ
98. Depeledüm atımı bulımadum
Kancaru vardı haber bilimedüm
99. Elüme girse keserdüm başların
Dükedürdüm 'âlem içre yaşların
100. Ben anı dişüm ile yiyeyidüm
Aqçemi alup ata bineyidüm
101. Didi hatun Tañrı'dan korkmaz mısın
Ulu peygamberden utanmaz mısın
102. Muştafâ ehlini gel incitmegil
Tañrı hışmıdur bu tedbîrün çoğıl

103. Ne devādur anları incidesin
Tañrı'nun hışmın 'azābın bulasın
104. Gel berü bu tedbīrūñ kođıl kiři
Kāfir itmez bu didüklerüñ işi
105. Döndi aña bir de pence urdı ol
Didi tiz getür yiyesi az u bol
- (68b)** 106. Ol iki řāh için ol ĥatun kişi
Dürlü dürlü çok bişürmişdi aşi
107. Anları getürdi iĥzār eyledi
Gör ki taĥdīr-i Ĥudā'yı neyledi
108. Yatur uyur ol iki nā-resteler
Rāĥat oldılar gelenden bī-ĥaber
109. İbrāhīm turur yuĥarı āh ider
Çağırur ĥardařına feryād ider
110. Didi iy cān u cihānum devletüm
Gözlerüm nūrı içümde ĥasretüm
111. İy ciger-güşem küçücük ĥardařum
Baña bu ĥurbetde yārüm yoldaşum
112. Bāri yat bir pāre ĥucayın seni
Yiyleyüp bağruma başayın seni
113. Bu gice bir gicedür irtesi yok
Ölürüz bu gice bize irte yok
114. Zīre gördüm ol nebīler serverin
Baña didi tiz gelüñ durmañ hemñ
115. Baña gelüñ benüm ile řāz oluñ
Ėuřřalardan ĥurtulup āzād olun

116. Tıydu bu sesleri ol mel'ün kıoca
Tırdı yirinden hemân-dem gör nice
117. Didi hatunına kim var hücrede
Kim gelipdür kim yatur bu hücrede
118. Hatun eydür kıardaşum oğlanları
Geldi bu gice bilürsin anları
- (69a) 119. Didi hatun tiz çıra yakmak gerek
Kim durur ben anları görmek gerek
120. Aldı çırağı eline ol la'ın
Kıapu açdı içeri girdi hemin
121. Yana yana girdi ol hatun bile
Ağlar ol gözi yaşın sile sile
122. Bakdı gördi anları çün ol pelid
'Avratına bakdı güldi hâ be-cid
123. Didi hatun noldı güldün iy kışi
Bunları şanur midün yavuz kışi
124. Didi²⁰ didün kıardaşum oğlanları
Ya 'nı benden gizledün sen bunları
125. Benüm avum hoş eve girmiş bugün
Gökde isterdüm ele girmiş bugün
126. Deper ol murdâr ayağıla la'ın
Durıgeldi ol iki cânlar hemin
127. Yüzine yalap yalap bakışdılar
Başlar egüp yirlere sıñışdiler
128. Birbirine bakışup ağlaşdılar
Ditreşüp birbirine söykeşdiler

²⁰ didi: didüm, Y.

129. Didiler vā-veyletā vā-ħasretā
Ölüme uğramışuz vā-fürķatā
130. Didi ol dīni yüzi ĳara la ‘īn
Togrı söyleñ söylemeñ yalan řaķın
131. Kimüñ oğlısız ya kimüñ neslisiz
Bunda neye geldüñüz eyleñ temiz
- (69b)** 132. Didiler hiĳ biz yalan söylemezüz
Elümüzden ne gelür gizlemezüz
133. Ca ‘fer-i Tayyār’uñ evlādlarıyuz
Ol çeriden kaçan oğlanlarıyuz
134. Didi hoş girdüñüz elüme bugün
Neyleyeyin ben size görüñ bugün
135. Bařıñuz kesüp Yezīd’e ilteyin
On biñ aķçe bir eyü at alayın
136. Didiler bizi Muħammed ĳaķķıçün
ĳoyuvirgil bizi Allāħ ĳaķķıçün
137. Zār u zār ağlaşuban yalvardılar
Bizi āzād eyle kıyma didiler
138. Didi ĳařā ben sizi āzād idem
Belki sizüñ işiñüz feryād idem
139. Gördiler gönlinde hiĳ ĳmānı yok
Didiler el-ħamdü li’llāħ çäre yok
140. Bir ĳabeřī ĳara ĳulı var idi
Ne buyursa ol anı dutar idi
141. Çağırup be-cidd aña tiz gel didi
İşbu emrümi benüm tiz ĳıl didi

142. Tut bularuñ bağla elin ardına
 Kâtı zencîr virem tîz taķ boynına²¹
143. Baķma bunlaruñ sözine 'özrine
 Key saķın yalvarup ağlaşduğına
144. Tiz tır imdi var bularuñ boynın ur
 Sen âzâd ol başların baña getür
- (70a) 145. Tırdı kara ķul hemân-dem añrayu
 Anlaruñ ķatına vardı şamrayu
146. Yapışup berk bağladı ol gülleri
 Kara kara şoldı allı yirleri
147. Baķmadı anlaruñ ağlaşduğına
 İlti anları Furât ırmağına
148. Tıtdı İbrâhîm'i ortaya çeker
 Kılıc alup eline tırmaz iter
149. Didi İbrâhîm işit iy kara ķul
 Gel bizi 'afv it tıamudan âzâd ol
150. Ne gözüñ beñzer senüñ karañ kişi
 Şanasın sensin Bilâl-i Hâbeşî
151. Didi ķul kimlersüñüz eydüñ baña
 Sizi gördüm ben ķatı ķaldum taña
152. Didiler işitmedüñ mi hîc bizi
 Biz iki ma'şümlaruz iki ķuzı
153. Biz Muħammed Muştafa'nuañ âliyüz
 Yir²² göği yaradananuñ ķulıyuz

²¹ Mısra vezne uymamaktadır.

²² yir: yiri, Y.

154. ‘Ammümüz oğlı Hüseyn ile Hasan
Fürkatinden kalbümüz tolu hazen
155. Biz iki ma‘şüm²³ ğarīb ü miskāne
Kıymaz iseñ ger Muḥammed ‘ışķına
156. Cennet ü dīzār vire Tañrı size
Dünye aḥret²⁴ kardaş olasın bize
157. Ger bizi sen şimdi katl eyleyesin
Tañrı‘ya ‘āşī olursın bilesin
- (70b)** 158. Hem Muḥammed kılmaya şefā‘ati
Ḥaķ te‘ālānuñ ola ḥışmı ķatı
159. Ceddümüz Aḥmed şefā‘at kılmaya
Ḥaķ te‘ālādan ‘ināyet olmaya
160. Şöyle bil benüm sözümi iy ‘amū
Tā ebed bil kim yirüñ olur ṭamu
161. Bil bizüz ata ana kızcakları²⁵
Ca‘fer-i Ṭayyār‘uñ ođlancuķları
162. Diñledi ķul çün bu dertlü sözleri
Ķan ile yaş ṭoldı anuñ gözleri
163. Nideyin bilimedüm ben sizi dir
Vura mıydum²⁶ ben sizi gül ile dir
164. Kendü ķara göñli aķ ķulumuş ol
Ḥaķ ‘ināyet itdi kaçdı getdi ol

²³ ma‘şüm: ma‘şüma, Y.

²⁴ dünye aḥret: dünyā aḥiret, Y.

²⁵ kızcakları: kızucakları, Y.

²⁶ mıydum: mıyıdum, Y.

165. Gördi mel'ün kula çağırdı kıtı
Kağıdı bağırdı ol tamu iti
166. Didi niçün 'âşî olduñ sen baña
Gâfil olma işler iderem saña
167. Döndi kul aña cevâbını virür
Karşulayup ağzı tadını virür
168. Didi saña 'âşî Allâh'a muṭî²⁷
Yigrek oldur saña olmazam muṭî²⁷
169. Dağı didi anlaruñ bir kılını
Kim keserse od ider Hağ yirini
170. Gördi kıldan çäre bulmaz ol la'în
Çağırup oğlına didi tur hemîn
- (71a) 171. Var bularuñ başını getir baña
Her ne virürse Yezîd yarsın²⁷ saña
172. Kılıç aldı eline tiz yürüdi
Vardı İbrâhîm'i ol da sürüdi
173. Bağıdı gördi İbrâhîm dir iy yigit
Hayf ola yigit özüñe kıyma git
174. Yigit özüñ tamudan esirgeye
Gel bizi öldürme âzâd eyleye
175. Hağ Resûlini kıyâmetde saña
Haşm idesin yapışur ol yağaña
176. Âzâd eyle bizi ölümden bugün
Kardaş olalum saña yarınkı gün
177. Didi kimüñ oğlusuz eydüñ baña
Sizi gördüm ben kıtı kaldum taña

²⁷ yarsın: yarısın, Y.

178. Didiler işitmedüñ mi hiç bizi
Şol Yezîd idüp durur dürlü izî
179. Hasan [u] Hüseyin'ün cânucıkları
Ca'fer-i Tayyâr'uñ oğlancıkları
180. Bellü bil bizüz âli Muhammed'ün
Hem güli hem bülbüli Muhammed'ün
181. Kim bize itmez ise cevr ü cefâ
Kılısar yarın şefâ'at Muştafâ
182. Diñleyüp bu sözleri başın şalar
Bu ne işdür diyüben saçın yolar
183. Zârî zârî ağlayuban âh ider
Derde boyanup katı feryâd ider
- (71b) 184. Kılıcın yâbâna atup kaçar ol
Nideyin vâ-veyle diyüp ağlar ol
185. Kağıdı çağırdı ol mel'un aña
Sende mi 'âşî olursın dir bana
186. Döndi kara kul gibi ol da hemân
Uymazam ben saña ger dönse cihan
187. Yüri hây yüzi kara yavuz kişi
Nolaydı olmayayduñ atam kişi²⁸
188. Ben seni didüm didüm biçeyidüm
Şu yirine kanuñu içeyidüm
189. Öykelendi kendü durdı nâ-gehân
Kılıç aldı eline ol bî-îmân

²⁸ Mısra vezne uymamaktadır.

190. Gördiler kılıcı elinde hemân
Kesdiler cândan ümîzlerin hemân
191. Yimkiri yimkiri çok ağlaşdılar
Par par yaprak gibi ditreşdiler
192. Vardı İbrâhîm'e berk yapışdı ol
Kılıcın çıkardı aña darddı qol
193. Ayağına düşdi öpdi ayağın
Didi kıyma ben saña kemter qulın
194. Quluñ olalum bizi al qul idin
Qulluq idelüm ölünce qul idin
195. Her ne dirseñ biz de fermân olalum
Âhîretde saña dermân olalum
196. Al bizi bāzāra koyup şat bizi
Yi bahāmuzı helâl olsun bizi
- (72a) 197. And içüp ikrār idelüm biz dağı
Yitesi ağlada bizi siz dağı
198. Diñlemez hiç bularuñ bu sözlerin
Hem esirgemez olaruñ özlerin
199. Çekdi İbrâhîm'i qolından be-cîd
Kesdi başın eyledi anı şehîd
200. Başın alup gevdesin şuya atar
Ağladı qardaşuğı yasa batar
201. Didi beni gel Muḥammed ḥaqqıçün
Qoyıvirgil yaradan Allāh ḥaqqıçün²⁹
202. Qardaşumuñ qanına bulaşayım
Yüzümi aña sürüp üleşeyim

²⁹ Misra vezne uymamaktadır.

203. Gel ben[üm] bu hâcetüm eyle kabûl
Şoñra öldür beni eyleme melül
204. Koyıvirdi gönlegin çıkardı ol
Bulayup kana yüzine sürdi ol
205. Yüzünü göklere tutup dir İlâh
Bu ne işdür bu ne hâşret bu ne âh
206. Gör ki ümmet dirilenler nitdiler
Bize bunuñ gibi işler itdiler
207. Hâşılı aña dañı virmez amân
Kesdi başını anuñ dañı hemân
208. Başın alup gevdesin şuya atar
Döndi kendü yönünü şehre dutar
209. T[urıgeldi] ol iki gevde hemân
Birbirine³⁰ karşı yürüdi revan
- (72b) 210. Ol iki gevde_arasından kıatı çok
Dürlü dürlü geldi âvâzlar kıoyuk
211. Şarmaşup birbirine³¹ şarıldılar
Şuya batup şoñra ğâyib oldılar
212. Dikdi başları süfûye ol la'îñ
Bindi atına süvâr oldı hemîñ
213. Gördi kıatunı tama çıkmış baķar
Ağlar ol kendüzini oda yaķar
214. Yüzünü yırtup şaçını yolar ol
Dögüni dögüni kıatı ağlar ol

³⁰ birbirine: biribirine, Y.

³¹ birbirine: biribirine, Y.

215. Erine didi ki iy bî-dîn kişi
Tañrı düşmânı yüzi qara kişi
216. Nice kıyduñ bu iki nâ-resteye
Nice kıyduñ sen o tâze güllere
217. Tañrı saña ulu la'net eylesün
Rağmetinden seni maħrûm eylesün
218. Dînsiz îmânsız cehennem itisin
Ne revâdur itdügüñ bulmayasın
219. Bu tâze güllere rağm kılmayasın
Hağ saña itdüklerüñi bitisin
220. Evvel âhir gözlerüñ kör eylesün³²
Tamu dibin³³ Hağ saña yir eylesün
221. Hağ senüñ 'ömrüñ bugün az eylesün
Boynuñı vursun senüñ râz eyl[esün]
222. Dürlü dürlü çok tazarru'lar kıılır
Gör du'âsını nice mağbûl [olur]
- (73a) 223. Didi beni koyıvirgil varayım
Anlaruñ qanına yüzüm süreyim
224. [U]laşuban yatayın ol qanına
Gel beni bi'llâh koyuvir sen yine
225. [D]idi bārī bunda mağşüduñ nedür
Varup eyle itmeden ħâcet nedür
226. Didi her kime kim anlaruñ qanı
Degse yanmaz tamuya hergiz canı

³² eylesün: eylesin, Y.

³³ dibin: dibini, Y.

227. Didi ul heyh t heyh t bu fir k
Yanmaz ise n amuya sen ut adak
228. Didi vall h bul[1]mazsın sen anı
H şe li'll h oyıvirem ben seni
229. Diy virmese n oyuvir rd m ola³⁴
Diy vird n oyıvirmezem hele
230. Herze s yleme diy  atı urur
Kesdi başın gevidesinden ayırur
231. Boynın urdı gevedesin şuya atar
şu ab l itmez anı aşra atar
232. Bir ukur azdı yire g mdi anı
Bir dağı aşra bırakdı tiz anı
233. Niçe kerre g mdi yir itmez ab l
Daşra bırakdı ...³⁵
234. Didiler bu s zleri bildi pel d
Didi o ...
235. Yağdılar oda şavurdılar k lin
...
- (73b)** 236. omağ ind rme başından durma vur
B nisi [de] ıksun olsun g zi k [r]
237. T  varınca şol yire kim anları
 ld r p itdi şeh d ol c [nları]
238.  lt p anda kes başın al c nını
Benden  z d ol saňa hep ...

³⁴ Mısra vezne uymamaktadır.

³⁵ Yazma tahrir olduğu için bu ve diğer mısralarda bu nitelikteki okunamayan kısımlar   nokta ile g sterilmiştir.

239. Durdı ol kıl çağırup na'ra urur
Geldi yapışdı anı tiz tiz sürür
240. İşledi ne³⁶ emr itdise Yezîd
Eksük itmedi birin bil kim mezîd
241. Dürlü dürlü çok 'azâb itdi aña
Her ne iderse lâyıq itsün aña
242. Ata bindi hışm ile anı yider
Döge döge anı aluban gider
243. Yolda kapusına uğradı meger
Çıkdı hatun bunlara virdi haber
244. Didi bil kim bu 'uqûbetler saña
Tañrı'nun hışmı durur önden şoña
245. Dünyâda ... açtuñ budur 'itâb
Âhiretde çekesin çok çok 'azâb
246. D[ürlü] dürlü göresin andan 'ikâb
Yanasın şamu içinde bî-hisâb
247. ... yire kıl
Çağıruban katı feryâd eyler ol
248. ... hâcet diler
Nideyin olmayıcağ hâcet diler

³⁶ ne: her ne, Y.

Kaynakça

- ARSLAN, Mahmut (1990), "Eski Türk devlet anlayışı ve çifte hükümdarlık meselesi", *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*, 223-242.
- AVCI, Casim (1998), "Hilâfet", *İslam Ansiklopedisi* (c. 17), İstanbul: TDV Yayınları.
- ÖZDEMİR, Yaşar (2014), *Ehl-i Beyt Kavramının Teolojik Analizi*, Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cemâleddîn Ahmed bin Ali (1380/1961), *Umdetü'l-Tâlib*, Nefes: Matba'tü'l-Haydariyye.
- Dervîş İvaz, *Dâsitân*, Milli Kütüphane, Yazma Eserler, 06 Hk 3927/3.
- ELİADE, Mircea (2022), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (c. 3), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hikâye-i Ca'fer-i Tayyâr*, Milli Kütüphane, Yazma Eserler, 06 Mil Yz A 3951/2
- Tüsterî, (1435/2014), *Kâmûsü'r-Ricâl* (c. 9), Kum: Müessesetü'l-Neşri'l-İslâmî.
- İÇLİ, Ahmet (2023), "Klasik Türk şiirinde ehlibeyt kavram (sözlüksel) alanı ve ehlibeyt imgesinin görüntü seviyeleri", *Klasik Türk Edebiyatında Ehl-i Beyt* (N. Özbek Arslan, & F. Eren Kaya, ed.), Çanakkale: Paradigma Akademi.
- İLHAN, Beyza (2019), *Dervîş İvaz'ın Dâsitân Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARLIĞA, H. Bekir (1991), "Anâsır-ı erbaa", *İslam Ansiklopedisi* (c. 3, s. 149-151), İstanbul: TDV Yayınları.
- KARTAL, Ahmet (2014), *Doğu'nun Uzun Hikâyesi, Türk Edebiyatında Mesnevî*, Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2016), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖZ, Mustafa (1994), "Ehl-i beyt", *İslam Ansiklopedisi* (c. 10, s. 498-501), İstanbul: TDV Yayınları.
- ÖZVEREN, Sema (2018), "Bir kadın evliya örneği: Elif Ana", *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 348-356.
- TAŞKIRAN, Hasan (2021), "Türk devletlerinde tabiiyet ve tehdidin simgesi: kesik baş gönderme geleneği", *Şarkiyat*, 13(1), 287-301. : <https://doi.org/10.26791/sarkiat.883224>.